

Kształtowanie tożsamości a doświadczenie niepełnosprawności

Shaping the identity and experiencing disability

Streszczenie: Fundamentem osobowości człowieka jest jego tożsamość, która pomimo wielowymiarowości, stanowi nieodzowny element w życiu każdego człowieka, pomagając określić to, kim się czujemy, co sobą wyrażamy, z jaką grupą społeczną jesteśmy związani, i odróżnić siebie od innych. Tożsamość jest postrzegana jako możliwość sprawowania kontroli nad swoim życiem, lecz w przypadku osób niepełnosprawnych ich znaczna część jest takiej kontroli, niestety, pozbawiona. Kształtowanie tożsamości osób niepełnosprawnych jest procesem wyjątkowo skomplikowanym i specyficznym przez gromadzenie doświadczeń, które nie są dostępne większości pełnosprawnych osób, utratę sprawności, często brak możliwości dokonywania swobodnych wyborów i społeczne napiętnowanie, ale możliwym przy wsparciu najbliższych oraz innych osób z właściwą wiedzą i doświadczeniem.

Słowa kluczowe: *tożsamość, osobowość, życie, niepełnosprawność, wykluczenie, wsparcie, inkluzja, kształtowanie, edukacja, integracja*

Abstract: The foundation of the human personality is its identity, which, despite its multidimensionality, is an indispensable element in the life of every human being, helping: define who we feel, what we express with ourselves, what social group we are connected with and distinguish ourselves from others. Identity is perceived as the ability to control us with our lives, but in the case of people with disabilities, a large part of such control is deprived of such control. Shaping the identity of people with disabilities is an exceptionally complex and specific process, through: a cluster of experiences that are not available to most non-disabled people, loss of fitness, often no opportunity to make free choices and social stigma, but possible with the support of loved ones and other people with the right knowledge and experience.

Keywords: *identity, personality, life, disability, exclusion, support, inclusion, shaping, education, integration*

Stajemy się świadomym własnego „Ja” w pierwszych latach życia, ucząc się tego, kim jesteśmy w oczach społeczeństwa. Część cech czy predyspozycji dziedziczymy, ale cała reszta naszej osobowości, tego, kim się stajemy, jest budowana przez całe życie poprzez wpływ naszego najbliższego otoczenia, społeczności lokalnej, ale również czasu, w którym przyszło nam żyć, naszych wyborów i ich skutków. Fundamentem osobowości człowieka jest jego tożsamość. Mimo wielowymiarowości stanowi nieodzowny element w życiu każdego człowieka, bowiem pomaga określić to, kim się czujemy, co sobą wyrażamy, z jaką grupą społeczną wiążemy przekonania i co odróżnia nas od innych. Zatem zasadne wydają się być pytania, czy w świecie ukształtowanym przez osoby zdrowe bagaż doświadczeń wyznaczony niepełnosprawnością wpływa na proces kształtowania tożsamości jednostki, a jeśli tak, to co i w jakim stopniu jest zagrożeniem dla fundamentu osobowości?

Etymologicznie „tożsamość” oznacza „taka samość”, „to samo, co...”. „Tożsamość” oznacza zatem niezmienność, jednakowość, czyli „taką samość”. „Pojęcie «samości» odnosi się do złożonego związku pomiędzy światem a świadomością jednostki, pomiędzy zewnętrznym i wewnętrznym, obiektywnym i subiektywnym, realnym i idealnym, materialnym i duchowym, naturą i kulturą” [Paleczny, 2008, s. 20]. *Słownik języka polskiego PWN* [Drabik, Kubiak-Sokół, Sobol, 2010] wyjaśnia tożsamość jako: identyczność, w odniesieniu do pojedynczego człowieka to świadomość siebie, a w odniesieniu do społeczności: świadomość wspólnych cech i poczucie jedności. Termin tożsamość łączy się z takimi określeniami, jak: osobowość, indywidualność, wyjątkowość, identyczność czy odrębność. Kształtowanie tożsamości tworzy oś rozwoju jednostki, jednakże jest to proces wielowymiarowy. Tożsamość złożona jest z elementów zewnętrznych, czyli wyobrażeń innych o nas, jak i wewnętrznych, na swój temat, oraz samoświadomości i zdolności do autorefleksji [Brzezińska, 2017, s. 34] „Tożsamość porządkuje świat, godzi człowieka z nim samym i otoczeniem. Tożsamość istnieje w ludzkiej głowie i przejawia się w osobowości człowieka, obejmując uczucia, emocje oraz postawy” [Paleczny, 2011, s. 20]. Często przytaczane definicje tożsamości wskazują, że: „jej posiadanie wiąże się z istnieniem w pamięci jednostki względnie stałego zestawu elementów, które uznaje się za definiujące ją w sposób względnie niezależny od doświadczanych sytuacji, co pozwala jej na uzyskanie odpowiedzi na pytania tożsamościowe typu: Kim jestem? Kim chcę być? Do czego dążę, jakie są moje wartości i związane z nimi cele? O co chodzi w moim życiu?” [Brzezińska, 2017, s. 33-34].

Ponadto kształtowanie się tożsamości jest procesem „dzięki któremu jednostka osądza siebie w świetle tego, jak spostrzega to, co sądzą o niej inni ludzie, porównując się z nią i z tym, co dla nich ważne; z drugiej strony sama osądza to, jak inni ją widzą w świetle porównywania się z nimi i tego, co dla niej jest ważne” [Erikson, 1968, s. 22-23].

Na podstawie literatury możemy wyróżnić wymiary opisujące tożsamość jednostki, to m.in. poczucie odrębności, poczucie identyczności, poczucie ciągłości i poczucie integralności, które są używane do charakterystyki tożsamości człowieka z jego osobistej perspektywy [Erikson, 1997, s. 257]. Cechy te w takiej to właśnie kolejności pojawiają się w rozwoju każdej jednostki, poczynwszy od narodzin. Pierwsza z tych cech to poczucie odrębności, czyli świadomość wyraźnej granicy pomiędzy mną a drugim człowiekiem. To poczucie nie tylko w sferze fizyczności, ale przede wszystkim w sferze psychicznej, gdzie cechy nas tworzące i charakteryzujące są szczególne dla każdego z ludzi. Ponadto poczucie odrębności również potrafi wskazać u osób podobnych wyglądem, osobowością czy sposobem działania cechy, które nas od nich odróżniają. Druga cecha to poczucie identyczności, które jest widoczne w przekonaniu, że „jestem sobą”, niezależnie od tego, jaką przyszło mi pełnić rolę społeczną czy funkcję w ciągu swego życia. „Poczucie, że jestem sobą, zachowuję się po swojemu, jestem wierny swoim wartościom, swoim ideałom – to wszystko składa się na poczucie identyczności niezależnie od okoliczności zewnętrznych, czyli kontekstu społecznego i sytuacyjnego” [Brzezińska, 2017, s. 34]. Kolejną cechą służącą do opisu tożsamości to poczucie ciągłości. Polega ona na tym, że postrzegając swoje życie w perspektywie czasu, spogląda się w swoją przeszłość, w swoje wspomnienia i doświadczenia. Człowiek postrzega siebie jako zmieniającą się całość, zauważa podobieństwa, jak i różnice w swoim sposobie zachowania i działania. Ponadto umie też dostrzec to „co stałe, charakterystyczne tylko dla niej, co odróżniało ją od innych ludzi kiedyś, co odróżnia ją teraz i co będzie ją prawdopodobnie odróżniało w przyszłości” [Brzezińska, 2017, s. 34-35]. Ostatnią z powyższych cech jest poczucie integralności, które polega na tym, iż pełniimy określone role społeczne, funkcje i realizujemy działania, czasami bardzo różne i podejmowane w bardzo różnych okolicznościach, ale są one do siebie podobne, bowiem można dostrzec w nich wspólny wzór, rys, jako że pochodzące od tej samej osoby, „to zawsze ja”, niezależnie od specyfiki zadania, sytuacji czy okoliczności zewnętrznych. Słabe poczucie integralności jest związane z przeświadczeniem, że nasze działania są zależne przede wszystkim od okoliczności zewnętrznych i przez nie kształtowane.

Poczucie odrębności, ciągłości, identyczności i integralności mają zarówno jednostkowy, jak i społeczny charakter, obejmując związki jednostki z innymi ludźmi, dając jej poczucie przynależności do danej grupy i stanowiąc podstawę, bez której posiadania nie może być dialogu i współdziałania, oraz fundament poczucia bezpieczeństwa społecznego [Brzezińska, 2017, s. 35].

Ważnym elementem kształtowania tożsamości są różne źródła informacji o sobie. Pierwszym z nich jest obserwacja swojego zachowania, konsekwencji dokonywanych wyborów w różnych sytuacjach, w tym także porównywanie ich skutków i wyciąganie wniosków na przyszłość. Drugim źródłem informacji jest obserwacja zachowania innych ludzi i porównywanie się z nimi, dokonywane w perspektywie aktualnie mającego miejsce zachowania bądź takiego, które miało miejsce w przeszłości. Kolejnym, trzecim źródłem informacji jest uzyskiwanie informacji o sobie bezpośrednio od innych ludzi. Czwartym źródłem są kategoryzacje społeczne związane z przynależnością do określonych grup społecznych: ze względu na wiek, płeć, orientację seksualną, grupę etniczną, przynależność religijną, polityczną, poziom i rodzaj wykształcenia, status zawodowy i ekonomiczny, a także miejsce zamieszkania czy strukturę rodziny. Piątym źródłem informacji o sobie, jako ważny element kształtowania tożsamości, jest wgląd w siebie oraz gotowość do autorefleksji [Brzezińska, 2017, s. 39]. W literaturze możemy odnaleźć różne klasyfikacje tożsamości przedstawiające wielowymiarowość tego pojęcia. W pierwszej kolejności może być ujmowana jako tożsamość jednostkowa, wyrażająca się w wymiarze osobistym i społecznym. Wymiar osobisty to indywidualne cechy decydujące o odrębności względem innych, przykładowo: wiek, płeć, wygląd, przynależność etniczna czy religijna itp. Ich istotą jest względna niezmienność cech fizycznych, psychicznych oraz wartości tworzących obraz własnej osoby. Wymiar społeczny opiera się na grupowej identyfikacji i przynależności, relacjach interpersonalnych, pozycji i statusie społecznym [Nikitorowicz, 2009, s. 336]. Po drugie tożsamość może być postrzegana jako tożsamość grupy – tożsamość kulturowa czy tożsamość religijna. Ten wymiar tożsamości dotyczy konkretnych społecznych całości i jest wynikiem interakcji oraz działania jednostek, biorąc początek z licznych identyfikacji.

Człowiek w różnej mierze i w różnym stopniu identyfikuje się z wieloma społecznościami i grupami... Jednostka ludzka jest umieszczona lub sama sytuuje się w obrębie tych różnorodnych związków, nie wyczerpując się w powiązaniu z żadnym z nich bez reszty, a z każdego czerpiąc pewne elementy swego samookreślenia. Dopiero te wszystkie elementy czerpane z różnych związków wraz

z innymi, psychologicznymi, czynnikami składają się na tożsamość jednostki [Kłoskowska, 1996, s. 103–104].

Po trzecie, możemy wyróżnić tożsamość społeczną. Jej fundamentem jest przynależność do określonej społeczności, co jest związane z potrzebą przynależności, odniesień i podobieństwa.

Posiadać tożsamość społeczną znaczy umieć rozpoznać swoją lokalizację w grupach społecznych, nadać temu znaczenie i na tej podstawie wzbogacać koncepcję własnej osoby. Podobnie jak dla tożsamości osobistej, jak i społecznej, ważna jest kontynuacja społecznych identyfikacji. Ich ważność wzrasta i umacnia się w procesie rozwoju człowieka i zależy od kultury [*Materiały i sprawozdania z badań, Teoretyczne podstawy edukacji międzykulturowej*, s. 122].

Człowiek nieprzerwanie przez całe życie kształtuje własną tożsamość. Musimy pamiętać, iż jej formowanie jest procesem złożonym, oraz założyć permanentny proces jej funkcjonowania w trzech wymiarach: w pierwszym jako tożsamości dziedziczonej – związanej z określonym podłożem familijno-środowiskowym, nabywanej – kształtowanej i dynamicznej, będącej wynikiem socjalizacji; w drugim jako tożsamości ról i wyzwań oraz w trzecim jako tożsamości świadomie odczuwanej i realizowanej, będącej efektem między naturalnym dziedziczeniem kultury a nabywaniem społecznym kultury [Wróblewska, 2011, s. 183]. „Związek między przeszłością a teraźniejszością warunkuje ciągłość tożsamości. Sytuuje on, szczególnie w grupie, rodzaj zbiorowej świadomości i wspólnej struktury myślenia, wspólnego sposobu odczuwania oraz działania” [Warchał, 2009, s. 67–68].

Analizując genezę tożsamości, szczególną uwagę winniśmy zwrócić na pierwszy okres życia każdego dziecka, kiedy to „zgodność, konsekwencja, ciągłość oraz identyczność doświadczeń zapewniają podstawowe poczucie tożsamości ego” [Erikson, 1997, s. 257]. Okres dzieciństwa stanowi zatem „kręgosłup” dla kształtowania się coraz większej świadomości bycia odrębną jednostką i tożsamości. Z kolei świadome poszukiwanie odpowiedzi na to, kim jestem? kim mogę być? kim powinienem być w przyszłości? jak wyglądam w oczach innych? jak mogę wykorzystać swoje umiejętności? jest charakterystyczne dla okresu dojrzewania, które nadaje zgromadzonemu doświadczeniu odpowiednią formę, a z kolei dorosłość tę formę dostosowuje do rozmaitych okoliczności życiowych. Należy także pamiętać, iż każda jednostka funkcjonuje w dwóch kontekstach. Pierwszym z nich jest czas. Wszyscy mamy swoją indywidualną historię, która jest zakorzeniona w historii rodziny, społeczności czy

narodu, w którym się rodzimy. Przeszłość ma zatem znaczący wpływ na formowanie się naszej tożsamości. Wgląd w dotychczasowe doświadczenia pomaga człowiekowi lepiej wykorzystywać możliwości oraz szanse, jakie stawia przed nim teraźniejszość i przyszłość. Drugim kontekstem, w jakim funkcjonuje jednostka, jest kontekst społeczno-kulturowy. Odnosi się on do relacji człowieka z otoczeniem, m.in. rodziną, znajomymi, lokalną społecznością, oraz jego oddziaływaniem na to, z jakimi wartościami się utożsamiamy, w jaki sposób pojmujemy własne „ja” przez pryzmat otaczających nas ludzi i prezentowanych przez nich wartości [Brzezińska, 2006, s. 50].

Dziś tożsamość jednostek jest skomplikowana, złożona, wielowymiarowa i niezwykle dynamiczna poprzez wpływ różnych kultur, stylów życia czy nowoczesnych technologii komunikacyjnych stwarzających możliwość obecności w niezliczonych interakcjach interpersonalnych. „Rozpięta jest pomiędzy dwoma biegunami emocji i uczuć: miłością i nienawiścią, sympatią oraz antypatią, akceptacją i odrzuceniem. Uczucia i emocje skierowane są na konkretnych ludzi, zdefiniowanych precyzyjnie „swoich” i obcych” [Paleczny, 2008, s. 167]. I właśnie w kontekście rozważań dotyczących osób niepełnosprawnych, ich „inności”, uczuć i emocji kierowanych w ich stronę niezwykle wartości nabierają słowa Jana Pawła II, który przestrzegał przed zredukowanym postrzeganiem człowieka, w którym głównym wyznacznikiem wartości człowieka, dziś powszechnie, niestety, stosowanym, jest skuteczność w działaniu i wygląd zewnętrzny. Są to wartości, które pomagają w karierze, ale nie służą integracji społecznej, dzieląc ludzi, zamiast ich jednoczyć, prowadząc do budowania postaw dyskryminujących i niesprawiedliwych [Rozen, 2011, s. 454].

Pojęcie „niepełnosprawność” jest związane się brakiem zdolności, ograniczeniem i dysfunkcją, które wpływają na funkcjonowanie osoby nimi dotkniętej.

Jako niepełnosprawne można więc zdefiniować osoby, które mają długotrwale naruszoną sprawność fizyczną, umysłową lub intelektualną, co może w oddziaływaniu z różnymi barierami utrudniać im pełny i skuteczny udział w życiu społecznym, na zasadzie równości z innymi osobami. Problem niepełnosprawnych w społeczeństwie jest wielowymiarowy, a wielowymiarowość ta wynika z tego, że niepełnosprawność dotyczy różnych dziedzin życia i jest z nią związanych wiele jednostek chorobowych [Kolwitz, Radlińska, 2015, s. 270].

Ponadto niepełnosprawność, która jest zjawiskiem wieloaspektowym, wymaga spojrzenia na nie z perspektywy zarówno strukturalnych cech społeczeństwa, jak i właściwości systemu ekonomicznego i politycznego, a także reguł organi-

zacji społecznej i szeroko pojętej kultury w określonym czasie. Czynniki te kształtują pozycję osób niepełnosprawnych w strukturze społecznej, która skutkuje ich większym lub mniejszym wykluczeniem bądź włączeniem w główny nurt społeczeństwa [Żuchowska-Skiba, 2016, s. 7].

Tożsamość jest postrzegana jako możliwość sprawowania kontroli nad swoim życiem. Niestety, osoby niepełnosprawne bardzo często takiej kontroli są pozbawione, uczestnicząc jedynie w sposób bierny w życiu [Bauman, 2001, s. 15]. Kształtowanie się tożsamości w kontekście niepełnosprawności poprzez utratę sprawności, często braku możliwości dokonywania swobodnych wyborów i społecznego napiętnowania jest procesem niezwykle skomplikowanym i specyficznym. Wynika to przede wszystkim z faktu, „że jednostka z ograniczoną sprawnością gromadzi na drodze kształtowania tożsamości doświadczenia, które nie są dostępne większości pełnosprawnych osób” [Selter, 2008, s. 29]. To powoduje, że jednostka odkrywa własną niepełnosprawność, a widoczność cech niepełnosprawności i duże znaczenie wartości własnej sprawności fizycznej i wyglądu zewnętrznego podkreśla pierwszoplanowość niepełnosprawności w społecznym odbiorze, warunkując postawy, reakcje i oczekiwania oraz sposoby komunikowania się czy wreszcie możliwość nawiązywania relacji. Na podstawie literatury doświadczenia może podzielić na trzy obszary:

1. Doświadczenia warunkowane fizycznymi cechami niepełnosprawności (pierwszoplanowość niepełnosprawności a zmiana oczekiwań, relacji społecznych i nastawienia do siebie).
2. Bagaż doświadczeń wyznaczonych społecznymi wymaganiami – w jakim stopniu świat został «nagięty» do ukształtowanego przez innych (zdrowych) świata dla osób niepełnosprawnych.
3. Bagaż indywidualnych doświadczeń (konsekwencje doświadczania specyficznych trudności i sytuacji permanentnej pomocy) [Selter, 2008, s. 26].

Osoby niepełnosprawne są w sposób szczególny zagrożone niską samooceną i brakiem akceptacji swojego wyglądu zewnętrznego oraz możliwości funkcjonowania. Niska akceptacja, wynikająca z kolei zazwyczaj z porównań społecznych i z poczucia inności i odmienności, tworzy dużą rozbieżność pomiędzy „ja realnym” a „ja idealnym”, będąc źródłem konfliktu między dążeniem do znaczenia a przeżywanym uczuciem małej wartości. „To może spowodować nieadekwatność poziomu aspiracji życiowych dorastających niepełnosprawnych i prowadzić do rezygnacji z ubiegania się o własną tożsamość”

[Selter, 2008, s. 26]. Ponadto niski poziom samooceny i samoakceptacji wzbu-
dza poczucie zagrożenia i lęk przed kontaktami interpersonalnymi oraz prze-
wrażliwienie na reakcje i zachowania otoczenia społecznego, co zniechęca do
podejmowania różnych form aktywności. Z kolei wysoki poziom lęku czy wy-
soki poziom ruminacji może zahamować lub istotnie opóźnić rozwój tożsamo-
ści [Rękosiewicz, 2012, s. 63-65]. Niestety u osób z niepełnosprawnością mo-
żemy również zaobserwować hamowanie aktywności i przejawów samodziel-
ności i dorosłości przez otoczenie. Związane jest to z przeświadczeniem, iż
znaczna część czynności i form aktywności nie jest przeznaczona dla osób
z niepełnosprawnością, jak i również lękiem, czy osoba taka sobie poradzi.
„Późniejsze wkraczanie w dorosłość nie zawsze jest więc u osób z ogranicze-
niami sprawności wyrazem ich własnej woli, własnej decyzji, ale bywa też
skutkiem oddziaływania środowiska rodzinnego, szkolnego czy dalszego oto-
czenia społecznego” [Rękosiewicz, 2012, s. 71].

Dla ułatwienia kształtowania tożsamości osób niepełnosprawnych
niezwykle ważna jest idea samostanowienia. W działaniach wyrażać się po-
winna poprzez: możliwość podejmowania nawet drobnych, ale samodzielnych
wyborów, podejmowania prób nowych działań i aktywności w różnych oko-
licznościach, co prowadzi do nabywania nowych doświadczeń, daje świadom-
ność własnych możliwości i ograniczeń oraz zmniejsza lęk przed podejmowa-
niem nowych działań, a więc byciem samodzielnym [Rękosiewicz, 2012, s. 90].
Możliwość dokonywania wyborów pełni ważną funkcję w procesie kształto-
wania się dojrzałej tożsamości. Nawet gdy są one złe i niewłaściwe, to w od-
niesieniu do młodego człowieka może w dłuższej perspektywie oznaczać coś
dobrego, przynoszącego mu korzyści. Funkcjonowanie osób niepełnospraw-
nych w życiu społecznym ma związek w dużym stopniu z charakterem relacji
z osobami zdrowymi. Bardzo często relacje te charakteryzują się dysonansem
poznawczym i, niestety, charakterystyczną i dominującą cechą we wzajemnym
kontakcie jest znów poczucie wstydlivej odmienności. Pojawiają się wtedy
takie bariery komunikacyjne, jak: ostrożne dobieranie słów, niepatrzenie roz-
mówcy w oczy, sztuczne zachowywanie powagi bądź stwarzanie swobodnej
atmosfery podczas rozmowy. Na pojawienie się dysonansu poznawczego
wpływa przede wszystkim brak doświadczenia we wzajemnych relacjach oraz
postawy negatywne (np. piętnowanie, odrzucanie i izolowanie okazywanie
litości oraz nadmiernego współczucia czy nadopiekuńczość) wynikające z po-
wszechnie funkcjonujących stereotypów bądź z niewiedzy [Kolwitz, Radlińska,
2015, s. 270-271].

Eksploracja i podejmowanie zobowiązań decydują o statusie tożsamości, jaką dana osoba osiągnie. Eksploracja polega na aktywnym poszukiwaniu, badaniu i sprawdzaniu siebie, swoich możliwości oraz relacji łączących daną osobę z innymi ludźmi, a także sprawdzanie „wytrzymałości” i odkrywanie granic otaczającego nas świata. Eksploracja dotyczy zarówno tego, co zakazane, jak i dozwolone, dlatego też wiele zachowań i działań, którym towarzyszą silne emocje i określone poglądy, może przyjmować postać manifestacji czy prowokacji. Z czasem i w odpowiedzi na tego typu poszukiwania pojawia się oczekiwanie, by dorastający człowiek zaczął przyjmować odpowiedzialność za siebie – swoje decyzje i działania oraz był gotowy do poniesienia konsekwencji swoich wyborów. Zatem obecność bądź nieobecność eksploracji oraz obecność bądź nieobecność zobowiązania powoduje uzyskanie jednego z czterech statusów tożsamości. Są to tożsamości:

- 1) rozproszona – która pojawia się, gdy jednostka nie ma możliwości do eksploracji ani do podjęcia zobowiązań. Jednostkę z tak ukształtowaną tożsamością charakteryzuje niezorganizowanie, nieprzewidywalność, niechęć do działania, brak poczucia sensu życia i unikanie bliskich relacji;
- 2) lustrzana (nadana) – tworzy się, gdy jednostka nie podejmuje żadnych prób eksploracji i gdy otoczenie hamuje jakąkolwiek aktywność, a jednocześnie wywiera nacisk na podjęcie zobowiązania. Jednostkę z taką tożsamością charakteryzuje konwencjonalność, rygorizm moralny, wartości konserwatywne oraz wzmożona kontrola nad impulsami i wypieranie konfliktów;
- 3) tożsamość moratoryjna (odroczone) – powstaje wówczas, kiedy jednostka eksploruje możliwości, nie podejmując ostatecznej decyzji, co skutkuje brakiem odpowiedzialnego zaangażowania się. Jednostka ceni własną niezależność, jest niespokojna, wątpliwa, buntownicza i nonkonformistyczna;
- 4) dojrzała (osiągnięta) – powstaje w wyniku eksploracji przez samego siebie możliwości działania w otaczającym świecie i samodzielnego podejmowania decyzji. Człowiek jest gotowy ponosić konsekwencje własnych działań. Tak ukształtowana tożsamość sprawia, że jednostka jest gotowa wziąć odpowiedzialność za siebie i swoje działania, nie ulegać nadmiernym wpływom innych ludzi, chroni przed zbyt szybkim załamywaniem się pod wpływem doświadczanych trudności. Jednostka również ceni swoją niezależność, zachowuje się zgodnie z normami

etycznymi, jest przyjazna, otwarta wobec innych, mającą wgląd we własne zachowanie [Gawinecka, Radko, Łęcka, 2010, s. 118-120].

Dziś każda jednostka ma coraz to większy wpływ na tworzenie tożsamości, ale z drugiej strony, dzięki możliwości dokonywania wyborów, nasza szybko zmieniająca się rzeczywistość „pozwała na «zrzucenie starej» i «zdobycie nowej tożsamości» ograniczającej poczucie inności” [Selter, 2008, s. 27]. Musimy jednak pamiętać, iż tylko doświadczenia wynikające z kontaktów z innymi ludźmi w różnych sytuacjach pozwalają zdobyć prawdziwą wiedzę o swoich ograniczeniach, możliwościach czy zdolnościach, a zatem – stworzyć obraz własnej osoby. Kształtowanie własnej tożsamości i bycie aktywnym w różnych sferach życia jest procesem trudnym, w szczególności dla osób niepełnosprawnych, ale jak najbardziej możliwym, pod warunkiem wsparcia najbliższych i innych członków społeczeństwa, mających niezbędną wiedzę i doświadczenie. Istnieje duże prawdopodobieństwo, iż uda nam się inspirować, odkrywać i budować kontakty z otaczającym nas światem – stworzyć atmosferę do życia i rozwoju, bowiem świat jest zbiorem szans, których nie wolno przegapić.

Bibliografia

- Bauman Z., *Tożsamość – jaka była, jest i po co?*, [w:] *Wokół problemów tożsamości*, A. Jawłowska (red.), Warszawa 2001, s. 8-25.
- Brzezińska A.I., *Tożsamość u progu dorosłości*, Poznań 2017.
- Brzezińska A., *Dzieciństwo i dorastanie: korzenie tożsamości osobistej i społecznej*, w: *Edukacja regionalna*, A.W. Brzezińska, A. Hulewska, J. Słomska (red.), Warszawa 2006, s. 47-77.
- Drabik L., Kubiak-Sokół A., Sobol E., *Słownik języka polskiego PWN*, Warszawa 2010.
- Erikson E.H., *Identity. Youth and crisis*, New York 1968.
- Erikson E.H., *Dzieciństwo i społeczeństwo*, Poznań 1997.
- Gawinecka M., Radko M., Łęcka I., *Sport jako aktywny styl życia – w poszukiwaniu własnej tożsamości*, „Psychiatria” 2010, t. 7, nr 3, s. 117–122.
- Kłoskowska A., *Kultury narodowe u korzeni*, Warszawa 1996.
- Kolwitz M., Radlińska I., *Kształtowanie się współczesnego paradygmatu niepełnosprawności*, „Pomeranian Journal of Life Sciences” 2015, vol. 61, nr 3, s. 270-277.

- Masłyk T., Migaczewska E., Stojkow M., Żuchowska-Skiba D, *Aktywni niepełnosprawni. Obywatelski i społeczny potencjał środowiska osób niepełnosprawnych*, Kraków 2016.
- Materiały i sprawozdania z badań. Teoretyczne podstawy edukacji międzykulturowej*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 1990, nr 4, s. 122.
- Nikitorowicz J., *Edukacja regionalna i międzykulturowa*, Warszawa 2009.
- Paleczny T., *Socjologia tożsamości*, Kraków 2008.
- Paleczny T., *Ciało w kulturze*, [w:] *Kulturowe emanacje ciała*, M. Banaś, K. Warmińska (red.), Kraków 2011.
- Rękosiewicz M., *W drodze do dorosłości. Tożsamość osób z niepełnosprawnością intelektualną*, Wielichowo 2012.
- Rozen B., *Tożsamość osoby z niepełnosprawnością intelektualną w świetle społeczno-kulturowych uwarunkowań*, „Studia Elbląskie” 2011, t. 12, s. 451-467.
- Warchał M., *Językowe (Re)konstrukcje tożsamości*, [nakł. aut.], Katowice 2009.
- Wróblewska M., *Kształtowanie tożsamości w perspektywie rozwojowej i edukacyjnej*, „Pogranicze. Studia Społeczne” 2011, t. XVII, s. 176-187.